

U.1994B.119

Retspleje 37.5 Retspleje 38.3 Retspleje 381.9

Om nævninger med særligt henblik på den norske reform^[*]

Resumé På baggrund af dansk og udenlandsk debat, erfaringer, undersøgelser om nævninger - og med særligt henblik på nylig norsk reformlovgivning - foreslås fællesvotering om skyldspørgsmålet i nævningesager med begrundelsespligt samt ret til behandling af skyldspørgsmålet i to instanser ved omdannelse af nævningetinget til en ankeinstans efter domsmandsbehandling i byretten. Der argumenteres for, at de foreslåede reformer er i overensstemmelse med Grundlovens § 65.

Af dommer Peter Garde, Hillerød kriminalret

Den omfattende og stadig fortsættende debat om nævningesystemet står i omvendt proportional forhold til ordningens ringe praktiske brug. I 1991 foretoges kun 63 nævningesager mod 7.696 domsmandssager, 17.697 tilståelsessager, 41.324 politisager uden domsmænd og 951 godkendelser af tiltalefrafald.[1] Tallene er ikke meget større i tidligere år, omvendt ses blot inden for de sidste 5-6 år fire artikler om nævningesager i Ugeskriftet[2] ud over indlæg andetsteds i fagpressen[3] samt dagspressen - jeg erindrer en nylig artikel i Weekend-Avisen[4] under overskriften »En dinosaur i retsplejen«.

Baggrunden for den stadig standende debat trods spørgsmålets beskeden numeriske betydning er naturligvis, at de få nævningesager er nogle af de alvorligste straffesager overhovedet, de største økonomiske sager alene undtagne. I visse måder er nævningesystemet strafferetsplejens galionsfigur. Diskussionen opblusser da også efter næsten hver større nævningesag, senest efter domfældelsen af den femte mand i Blekingegadekomplekset, hvor den manglende appelmulighed af skyldspørgsmålet på ny fremdroges. Min egen undskyldning for netop nu at bebyrde Ugeskriftets læsere med et yderligere indlæg er, at der for nylig i Norge er gennemført en væsentlig reform af ankeordningen i strafferetsplejen, herunder juryordningen, som man kalder den der. Om de norske regler bør inspirere til ændring af det danske system, er bestemt en overvejelse værd.

Min indlæg udmunder ikke i en anbefaling af nævningesystemets totale afskaffelse. Det tør jeg simpelthen ikke. Nok ville et flertal af Ugeskriftets læsere formentlig støtte et sådant forslag, herunder det store flertal af strafferetsplejens professionelle aktører, men det ville ikke have blot den fjerneste mulighed for at blive gennemført i Folketinget, ja intet medlem ville vel overhovedet fremsætte det. I politiske kredse anses nævningeinstitutionen formentlig som et næsten lige så vitalt led i dansk folkestyre som f.eks. menighedsrådene.

Medens højresiden formentlig har været mest skeptisk over for nævningeinstitutionen inden dens indførelse, har den i den senere tid i højere grad støttet ordningen, således ved den væsentlige reform i 1981, hvor størstedelen af sagerne om voldtægt, røveri og brandstiftelse undtoges fra nævningebehandling mod Konservatives, Venstres, Fremskridtspartiets (og Venstresocialisternes) stemmer.[5]

At de medvirkende politikere selv er jurister som f.eks. Konservatives og Venstres ordførere i 1981, har ikke gjort dem mindre positive over for nævningeinstitutionen. Det er en kendt sag, at den mangeårige konservative justitsminister, landsretssagfører E. Ninn-Hansen, er en overbevist tilhænger af ordningen. Det tilsvarende sås i Norge ved en lovændring i 1989, som medførte en klart sjældnere anvendelse af juryen, og hvor fire af otte jurister blandt Stortingets medlemmer tog ordet imod reformen, delvis som udbydere fra eget parti (Høyre).[6] En sociolog ville kommentere, at socialiseringen i det politiske milieu var stærkere end i det juridiske.

Derimod kan der være grundlag for en drøftelse om eventuelle reformer af ordningen samtidig med en principiel opretholdelse af væsentlige dele af den. Efter en omtale af nogle af de klassiske kritikpunkter (nedenfor under I) behandler jeg spørgsmålet om fællesvotering (II) og anke af skyldspørgsmålet (III) samt sluttelig spørgsmålet om de anbefalede ændringers forfatningsmæssighed (IV).

I. »Forkerte« nævningeaftagelser

Den klassiske kritik imod ordningen går på, at nævningeaftagelser influeres af tilfældigheder, følelser, indtryk af parternes veltalenhed etc., hvilket særlig, men bestemt ikke udelukkende, medfører forkerte frifindelser. I nyeste tid fremføres i højere grad processuelle synspunkter, hvor særlig spørgsmålsystemet og den manglende begrundelse for afgørelserne kritiseres jfr. under II.

120

Omvendt fremhæver ordningens forsvare, at særlig i de alvorligste sager bør en tiltalt kun dømmes, når selv de strengest tænkelige betingelser er opfyldte og særlig en ikke helt ringe gruppe af hans medborgere er overbeviste om hans skyld, samt at den suveræne og ikke af grunde ledsagede nævningekendelse muliggør en frifindelse, når den strikte juridiske afgørelse strider flagrant imod den folkelige retsbevidsthed.

De »forkerte« afgørelser - hyppigst som frifindelser, alvorligst som skyldigkendelser - er et vægtigt argument uden for Danmark og Norge. Den mest overbevisende undersøgelse[7] jeg kender til, omfatter 370 nævningekendelser i Birmingham, herunder 114 frifindelser, hvor de professionelle aktører efterfølgende udsurgtes om deres bedømmelse af udfaldet. Blandt frifindelserne anerkendtes kun omkring en tredjedel som utvivlsomme, og som direkte tvivlsomme betegnede forf. 41 efter det for mig at se umiddelbart fornuftige kriterium, at både dommeren, som jo overværede hele domsforhandlingen, og uafhængigt heraf mindst een yderligere iagttager udtrykte tvivl. Hertil kommer, at de svageste sager allerede var udskilte gennem dommerens egenmægtige afgørelse om at frifinde eller afvise sagen, hvilket skete 116 gange (ud over de 370), således at kun sager med et vist hold resterede. Bedre stod det til med skyldigkendelserne, hvor tvivl kun udtryktes af en eller flere aktører i 34 af 256 sager, ca. 12%, men også dette tal er naturligvis alt for stort. Forf. fandt ingen linie, og ganske særlig var der ingen tendens til, at såkaldt professionelle forbrydere havde lettere ved at slippe fri.[8] Der var en svag, ikke statistisk signifikant, tendens til overrepræsentation af farvede blandt tvivlsomme domfældelser, men ikke blandt tvivlsomme frifindelser; tallene var dog meget små.

Pladshensyn forbyder nærmere gennemgang af andre fremstillinger, men både »Jury Trials« og det store samleværk »The Jury under Attack« har nøje omtale af andre undersøgelser og en udførlig litteraturliste, hvortil henvises. Jeg vil alene fremhæve den meget omfattende Chicagoundersøgelse fra

1950'erne og 1960'erne, visende den samme tendens til tvivlsomme frifindelser.[9]

En kritik af afgørelsernes indhold har langt ringere vægt, om overhovedet nogen, i Danmark og Norge. Selv vil jeg fremhæve reglerne om udtagning af lægdommere som en væsentlig grund til, at det går godt hos os. At egnethed[10] kræves jfr. rpl. § 68, og at grundlisterne sammensættes ved udpegning, giver ganske simpelt et langt bedre udgangsmateriale end lodtrækning f.eks. efter folkeregistrene som i de angelsaksiske lande, hvor tilfældighedsprincippet tværtimod synes styrket i nyeste tid. At alsidighed i udvalget understreges stadig mere i Justitsministeriets skiftende bestemmelser om grundlister - bekendtgørelse nr. 809 af 5. december 1990 § 4 («... skal udgøre») er langt mere eksplicit end cirkulære nr. 46 af 10. marts 1980 § 4 stk. 4 («... må anses for ønskeligt») - er uden afgørende betydning, når blot den positive udvælgelse fastholdes.

Vi risikerer ikke, hvad jeg hørte fra en indigneret engelsk middagsværtinde, som dagen forinden havde været nævning i en jury, nemlig at een ikke forstod engelsk og en anden var døv.

Heldigt er det også, at vi modsat særlig den amerikanske »voir-dire« ordning, hvor parterne, og vel særlig forsvareren, udspørger de udtagne nævninger om deres holdninger for ikke blot at sikre en upartisk jury, men helst en for egen part særlig venligt indstillet jury, hvilken teknik i U.S.A. ofte kan udøves på grundlag af anvendt forskning.[11] alene har rudimentære regler om udskydningsret. Omvendt synes i England og Australien anklagemyndighedens forudgående gennemgang, »vetting«, af hele nævningematerialet - som kan være legitim, hvis formålet alene er at udelukke straffede personer - i visse tilfælde at have udviklet sig til et misbrug af udskydningsretten.[12]

Medens 1980-cirkulæret § 8 kræver de udtagnes »livsstilling« anført på listen, anfører 1990-bekendtgørelsen § 5 alene navn, personnummer og postadresse. Landsretten synes at være i tvivl om, hvorvidt stillingsbetegnelserne alligevel kan kræves oplyste.[13] Jeg læser 1990-bekendtgørelsen derhen, at oplysninger ud over de fremhævede

121

ikke kan kræves, men jeg skal ikke nægte, at min stilling kan være farvet af min generelle opfattelse, hvorefter udskydningsretten burde afskaffes og alene de sædvanlige regler om personlig inhabilitet gælde tillige med forudgående fjernelse af straffede fra grundlisten.

Med den indbyggede usikkerhed ved, at enhver foretrækker sit eget system, er det også min opfattelse, at de processuelle regler i øvrigt giver langt større sikkerhed for et rigtigt resultat i et nordisk nævningeting end i en angelsaksisk jury, først og fremmest på grund af den manglende forekomst af stive evidence-regler med deraf følgende risiko for senere omstødelse af dommen, men også ved reglen om dobbeltgarantien, som, rigtigt anvendt, burde minimere risikoen for en urigtig domfældelse; jeg forudsætter naturligvis, at fagdommerne opfylder, hvad der efter herskende opfattelse i dag må anses som deres selvfølgeligelige pligt til at vurdere og afgøre sagen på nøjagtig samme måde, som hvis de sad med ansvaret alene.[14]

I norsk ret fortolkes derimod »kan... beslutte« i den til rpl. § 904 svarende § i straffeprocessloven som i tidligere dansk teori, dvs. »kan, men ikke skal«.[15]

Medens den sjældne anvendelse af dobbeltgarantien i praksis utvivlsomt er et vægtigt indicium for, at nævningerne i hvert fald ikke domfælder i videre omfang end embedsdommerne og domsmandsretterne, er det et relevant spørgsmål, om de frifinder hyppigere. Sikkerhed kan aldrig opnås - vi kan jo ikke eksperimentere med en sag fra det virkelige retsliv ved at føre de samme beviser for domsmandsret og nævningeting, og jeg kender ingen danske undersøgelser, hvor hypotetiske nævninger og domsmandsretter afgør samme sag, hvilket efter min opfattelse også ville være af begrænset vægt, særlig da forsøgspersonerne véd, at deres votum er uden praktisk betydning. Det er dog min opfattelse, som formentlig de fleste practici deler med mig, at fri-

findelsesmuligheden er større i nævningeting eller sagt på en anden måde, at bevisbedømmelsen generelt er forsigtigere.

Argumentation på grundlag af egne sager har begrænset gyldighed og anføres kun i petit. Jeg vil dog nævne, at jeg under min konstitution i landsretten var yngste dommer i den meget omfattende nævningsag UfR 1980.499 H, hvor en centralt placeret narkotikahandler i vidt omfang var sin egen pusher, hvilket medførte ikke mindre end 80 forhold og lige så mange spørgsmål til nævningerne. Inden retsbærelingen noterede vi tre fagdommere i spørgsmåls hæftet, hvor vi ville acceptere en fældende nævningekendelse, og hvornår ikke. I 42 forhold stemte retten og nævningerne i enighed for skyldig og i 19 forhold i enighed for frifindelse. I 17 forhold voterede nævningerne for frifindelse, hvor vi ville have accepteret en skyldigkendelse. I så godt som alle tilfælde gjaldt dette små forhold, hvor det afgørende, af anklagemyndigheden påberåbte bevis var en medskyldigs forklaring.

Mit største narkotikakompleks nogensinde omfattede nøjagtig 50 sigtede, hvoraf jeg gennemførte 48 sager selv - det skete i 1986-89, altså før de ny inhabilitetsregler - medens 2 tiltaltes for nævningeting på grund af strafpåstanden. I begge sager viste nævningerne tydelig uvilje imod at domfælde på grundlag af medskyldiges forklaringer - i et tilfælde en tidligere, men nu ændret forklaring - og domfældte i ringere omfang, end hvad en domsmandsret formentlig ville have gjort, også en domsmandsret med sætledømmer efter de nye regler. Dette medførte atter den uheldige konsekvens, at muligt mindre belastede personer, som enten stod til straffe lige under 4 år eller havde accepteret § 925-behandling, straffedes relativt strengere end de 2, som i hvert fald anklagemyndigheden anså som hovedmænd.

I mit seneste narkotikakompleks har statsadvokaten derimod valgt at tiltale også den hovedkurér, som meget muligt kunne have risikeret 4 år 6 måneders fængsel, for domsmandsret (sætledømmer), hvor han idømtes 3 år 9 måneder. En vis skævhed i forhold til de værst belastede af de øvrige kunne hermed ikke undgås, men jeg vil ikke kritisere anklagemyndighedens ønske om ensartet sagsbehandling trods den indbyggede skævhed.

Ifølge dagspressen fravælger i hvert fald een regional statsadvokat nævningebehandling, når det er muligt, for at opnå sikkerhed og forudsigelighed.[16]

Det er endelig min erfaring både fra egne sager og lejlighedsvis underhåndsdraftelser med kolleger i andre retskredse, at parternes ønske om § 925-behandling ofte er særlig stor, når alternativet er nævningebehandling. Tiltalte er mere villig til at tilstå et eller andet, og anklagemyndigheden slår mere af, end hvis blot en domsmandssag ellers ville blive udgangen. Det er lige ved at ligne pleabargaining.

Nok så væsentligt er spørgsmålet, om nævninger er tilbøjelige til at dømme afvigende fra fagdommere (og domsmænd) i særlige sagsgrupper, således at der gennem et antal frifindende kendelser aftegnes et generelt mønster af forskellige retsopfattelser. I 1920'erne og 1930'erne ville de fleste formentlig have tænkt på sager om barnemord og fosterfordrivelse,[17] to i dag helt betydningsløse sagsgrupper. I dag vil man snarere tænke på, hvad man kunne kalde det udvidede nødværgebegreb, hvor en hustru, en samleverske, eventuelt en næsten voksen søn, efter langvarige plagerier, måske endog voldsudøvelse og trusler om yderligere vold, sluttelig i desperation dræber den voldelige ægte-mand m.v., i enkelte tilfælde

122

medens den pågældende sov, hvor i hvert fald den klassiske nødværgeret er uanvendelig. Flere nævningsager er faldet ud til frifindelse eller strafbortfald, herunder ved liberal anvendelse af straffelovens § 84 stk. 2 eller § 85 sidste pkt., jfr. rpl. § 886, 1. pkt.» et eksempel herpå er den ganske opsigtsvækkende sag fra Odsherred UfR 1986.251 Ø. Bortset fra denne afgørelse glimrer disse sager ved deres fravær fra de trykte domssamlinger, men redaktørernes modvilje imod at tillægge dem præjudikatets blå stempel hindrer ikke, at de eksisterer og utvivlsomt påberåbes på ny af forsvaret i tilsvarende sager. Dette medfører skævhed i forhold til gængs praksis i domsmandsretterne, hvor nødværge uhjere sjældent anerkendes i en almindelig voldssag. Lidt paradoksalt kunne man sige, at en mishandlet hustru har større mulighed for at

undgå straf for drab af sin plageånd, end hvis hun »kun« stikker en kniv i maven på ham uden alvorlig skade, hvor domsmandsretterne formentlig fortsat vil straffe, om end naturligvis under antagelse af formildende omstændigheder; ved fuldbyrdet drab i denne tilfældegruppe kan varetægtsfængslingen op til domsforhandlingen meget vel blive den eneste straf.

Førstestatsadvokat Anstein Gjengedal har for Norges vedkommende ligeledes fremhævet tilsvarende sager med anvendelse af et stærkt udvidet nødværgebegreb og drager den indlysende rigtige konsekvens, at anklagemyndigheden har forsømt sit arbejde ved at koncentrere sig om drabshandlingen og give forsvaret frit spil til uimodsagt at fremhæve den tiltaltes opfattelse af drabsofferet, som af gode grunde ikke kan »forsvare« sig selv i retten.[18]

Det klareste eksempel på juryens konsekvent afvigende retsopfattelse i norsk praksis er sager om uagtsomt drab, særlig i færdslen, hvor domfældelse igennem hundrede år så godt som aldrig opnåedes og lovgiver sluttelig gjorde kort proces og fjernede området fra lagmannsretterne, utvivlsomt den eneste realistiske løsning.[19]

Jeg skal ikke her gøre gældende, at nævningernes synspunkter om vægten af medskyldiges forklaringer eller om det udvidede nødværgebegreb nødvendigvis er forkerte[20] - bemærk anførselstegnene i kapitelovertskriften - men de er i hvert fald afvigende fra praksis i det store flertal af sager og skaber en kronisk skævhed på et område, som nok er begrænset, men omfatter vigtige og store sager. Retsordenen kan godt leve med singulære, spektakulære frifindelser i drabssager, men som praktisk dommer har jeg vanskeligere ved at forlige mig med skævheder inden for samme sagskompleks og taktisk tiltalerejsning, når den hypotetisk »rigtige« straf ligger i området lige over nævningegrænsen.

Mest betænkeligt er det, at procesformen i mange tilfælde fravælges af de praktiske brugere, ikke blot anklagerne, men også forsvarene, uden hvis medvirken § 925-afgørelse aldrig kan opnås. Når lovgiver og ordningens tilhængere blandt teoretikere ikke kan motivere til hypigere brug, forekommer det på høje tid at tænke på praktiske reformer.

II. Mulige processuelle reformer i første instans, særlig fællesvotering

I. Som bekendt er det karakteristisk for juryordningen i de fleste retssystemer, hvor de findes (om det franske system jfr. senere), at nævningerne voterer alene. Stemmer de for frifindelse, er sagen normalt afgjort - her er den norske ordning den store undtagelse - men voterer de for domfældelse, giver flere, om ikke alle, retsordninger embedsdommerne et korrektiv imod domfældelse på utilstrækkeligt grundlag, for Danmarks vedkommende den såkaldte »dobbelte garanti«. Nært sammenhængende med nævningernes votering i enrum er spørgsmålssystemet, altså at nævningerne alene svarer ja eller nej til specifikke spørgsmål fra retten eller parterne og ikke begrundet afgørelsen, modsat domsmandsretterne med fælles votering mellem fag- og lægdommere og en efterfølgende begrundet afgørelse. Medens vejledning til domsmænd altid gives for lukkede døre under voteringen, modtager nævningerne den efter dansk ret dels i offentlighed som forudgående sammenhængende retsbelæring, dels på begæring under senere tilkaldelse af retsformanden til nævningeværelset eller under genoptagelse af domsforhandlingen jfr. §§ 895 og 898. Egentlig fællesvotering sker kun efter en kendelse om skyldig og da alene om sanktionsspørgsmålet.

Spørgsmålet om en tilnærmelse mellem nævningeting og domsmandsretter ved indførelse af fællesvotering mellem nævninger og fagdommere om samtlige spørgsmål, både skyld og straf, har svirret i luften omtrent en snes år. Gomard foreslog det, så vidt jeg kan se som den første, kortfattet i 1976.[21] Retsplejerådet greb tanken og argumenterede 1977 udførligt for den:[22] Rådslagningen ville blive givende og frugtbar; misforståelser kunne undgås

tillige med afgørelser stridende imod lovgivningens intentioner og retspraksis; spørgsmålssystemet kunne afskaffes; afgørelsen om skyldspørgsmålet kunne begrundes, hvilket atter ville lette Højesterets eller den særlige klagerets senere arbejde. Samtidig kunne nævningernes afgørende indflydelse på skyldspørgsmålet bevares ved en bibeholdelse af afstemningsreglerne, altså ved krav om (to tredjedele) majoritet hos både nævninger og fagdommere som betingelse for en for tiltalte ugunstig afgørelse heraf.

Den senere danske debat er vidtløftig og utvivlsomt Ugeskriftets læsere bekendt, så jeg vil nøjes med næsten nøgne henvisninger. Krog gik som den eneste stærkt ind for ordningen, i øvrigt under indäragelse af udenlandske erfaringer. O. Unmack Larsen[23] - som ønskede større åbenhed om den forventede sanktion inden afgørelsen om skyldspørgsmålet, så at nævningerne ikke skulle stemme om dette i uvidenhed om konsekvenserne af en domfældelse - von Eyben og særlig Eva Smith var imod. En mellemposition indtoges af Gammeltoft-Hansen, som ønskede nævningerne afløste af domsmænd helt til Grundlovens grænse,[24] men fandt fællesvotering næppe stemmende med Grundloven.[25] Retsplejerådet - 7 af 8 medlemmer var udskiftede siden 1977 - nævnte kort spørgsmålet i en betænkning[26] inden lovændringen af 1984. Man trak lidt i land og ønskede spørgsmålet udskudt til senere generel revision, hvorimod der argumenteredes udførligt imod en antagelse om risiko for utilbørlig påvirkning fra fagdommerne over for lægdommerne under en domsmandsordning. Ligeledes i forbindelse med lovændringen af 1984 nævnte justitsministeren og retsudvalget, at der »kunne være anledning til at overveje, om der bør gennemføres en ordning med fællesvotering eller en ordning, hvor retsformanden leder nævningernes votering«.[27] Sådanne overvejelser har ikke senere givet udslag udadtil.

Jeg kan ikke tilføje hidtil usagte argumenter til støtte for den af mig foretrukne ordning, fællesvoteringen, alene mine praktiske erfaringer. I mine snart elleve år som kriminaldommer har jeg haft mindst tusind voteringer som retsformand i domsmandssager, lige fra femminuttersvoteringerne, hvor skylden - eller, sjældnere, manglen på fældende beviser - er åbenbar og straffastsættelsen utvivlsom, og hvor domsmændenes umiddelbare opfattelse, som jeg altid beder om først, er sammenfaldende med min egen, til time-, ja næsten daglange voteringer i de store økonomiske sager.[28] Jeg anser det som næsten absurd, at en dommer i dag skulle ønske eller særlig være i stand til at gennemføre en utilbørlig dominans over lægdommere. Skulle han endelig forsøge det en enkelt gang, ville rekylen ramme ham enten med det samme, idet domsmændene i trods kunne nedstemme fagdommeren, eller, hvad der er mere sandsynligt, domsmændene ville bøje sig denne gang, men deres naturlige ressentiments over behandlingen ville ødelægge forholdet i resten af perioden, hvor denne dommer og disse domsmænd var tvungne til at samarbejde; gennemsnitligt forretter en domsmand jo tjeneste en gang i kvartalet igennem mindst fire år.

I mine bemærkninger om manglende dominans ligger naturligvis ikke, at fagdommeren skal give afkald på al indflydelse over domsmændene.[29] Også tilhængere af ligestilling mellem fag- og lægdommere må anerkende, at dommeren må formodes at kende loven og praksis bedre end domsmændene; det er dommerens pligt at redegøre for særlig de foreliggende retsspørgsmål, men også for den gængse udmåling af en eventuel straf, og jo bedre han gør det, des mere beredvilligt følger domsmændene ham, og derved får dommeren en faktisk indflydelse, som går ud over hans numeriske vægt i kollegiet. Ønsker vi at eliminere også denne indflydelse, måtte vi instituere rene lægmandsretter som de engelske Magistrates' Courts med 3 læge såkaldte fredsdommere, men selv der undgår man ikke, at »the clerk of the court« (nærmest en dommerfuldmægtig, om end uden advancementsmulighed), som ærbødigt sidder på et lavere sæde foran og under fredsdommerne, af og til i fuld offentlighed vender sig mod disse og påpeger formfejl, udmåling uden for rammerne eller i strid med deres egen antagelse om et tidligere af-

gjort spørgsmål etc. i tide til at opnå korrektion på stedet og undgå omgørelse senere. Jeg har set det selv.

Det er min erfaring, at jo større og vanskeligere sagerne er, des mere gribes domsmændene af opgaven, vokser med den så at sige. Men netop i de store og langvarige sager er det nødvendigt, at fag- og lægdommere taler sammen ikke blot ved voteringen, men undervejs. Både under Kronebank-sagen med ca. 70 dage bevisførelse og en nylig sag om momssvindl med ca. 26 dage bevisførelse blev forståelsen skærpet af, at rettens medlemmer i kaffepauserne (domsmændene og domsmandssuppleanten skiftedes til at komme med termokander) kunne drøfte det

124

fremkomne, medens indtrykkene var friske, i stedet for at retsformanden skulle resumere det hele på den 71. eller 27. dag for nævninger, som næppe anstændigvis kunne forventes at huske, hvad et bestemt vidne havde sagt eller måske fragået ved sagens begyndelse (jeg ved godt, at økonomiske sager ikke er nævningsager, men mutatis mutandis gælder det samme f.eks. Blekingegadesagerne). Når travlheden er værst, kunne jeg godt ønske at spare tid ved at sidde alene i de mindste domsmandssager f.eks. de få resterende frakendelsessager med domsmænd efter færdseksloven, hvor lovgiver burde have skåret helt igennem ved lovændringen i 1990 og afskaffet domsmandsbehandling bortset fra sager i kombination med straffelovens § 241; men i de regulære straffesager er samarbejdet værdifuldt, og mest i de store sager.

Lad mig sluttelig om dette punkt sige, at fagdommeren har to legitime våben under en votering, hvor han er uenig med domsmændene. For det første kan han dissentiere og fastholde sin dissens udadtil; selvom dissensen kun sker ved navn i den sjældne, for mig aldrig indtrufne, situation, hvor dommeren dissenterer for frifindelse jfr. rpl. § 214 stk. 1 sidste pkt., vil også den anonyme dissens være tilstrækkelig, hvis flertallets votum modsat dissensen divergerer kraftigt fra gængs praksis. Jeg dissenterer kun, når uenigheden er alvorlig nok til at fortjene at komme frem i lyset; ellers taler vi os til rette, eller jeg bøjer mig. Et par gange er det sket, at min fastholdte dissens har fået domsmændene til at ændre deres første opfattelse. Domsmænd kan lide at overtale dommeren, men bryder sig ikke om at overstemme ham formelt (jeg foretrækker også enighed frem for at nedstemme den ene domsmand med den andens hjælp). For det andet kan dommeren i ekstreme tilfælde meddele domsmændene, at det af dem valgte resultat må forventes anket og sandsynligvis ændret i landsretten. Også dette våben anvender jeg kun, når domsmændenes påtænkte afgørelse om et meget væsentligt punkt er flagrant stridende imod gældende ret; man skal ikke bruge en damascenerklinge til brændehugning, så sløves den.

Som andre tilhængere af fællesvotering ønsker jeg de eksisterende afstemningsregler videreført, dvs. at fældende dom kræver majoritet i begge delkollegier, mindst 2 (af 3) fagdommere og 8 (af 12) nævninger, eventuelt 6 af 9 eller 4 af 6, hvis antallet nedsættes. 15 er unægtelig et meget stort kollegium. Det er ikke hensigten at bevare en større vægt for nævningerne, men at kræve mere til fældende dom, da også fagdommernes blokerende vægt er tungere end ved krav alene om en samlet majoritet.

Dette må foretrækkes for den franske ordning, hvor »la Cour d'Assises« består af 3 fagdommere og 9 »jurés«, direkte oversat nævninger.[30] Siden 1941 er der fællesvotering, og en for tiltalte ugunstig afgørelse kræver 8 stemmer, dvs. mindst 5 nævninger, hvorved det læge elements magt er sikret. Derimod kan fagdommerne ikke blokere en fældende dom, hvilket giver tiltalte en ringere retsbeskyttelse end efter dansk ret, både aktuelt og efter den foreslåede reform. I øvrigt har fransk ret bevaret spørgsmålssystemet med de ubegrundede svar trods fællesvoteringen, hvilket forekommer lidet rationelt.

Jeg er godt klar over, at indførelse af fællesvotering har lange udsigter, og på kortere sigt må det være muligt at se på spørgsmålet om den manglende begrundelse. Jeg er enig med Eva Smith[31] om, at nævningernes kendelse efter den nuværende ordning ikke bør begrundes, og

ganske særlig kan jeg tiltræde, at risikoen for formfejl og omgørelse i Højesteret eller allermost for en løsere praksis i den særlige klageret taler afgørende imod en begrundelse af nævningekendelsen. Derimod finder jeg det åbenbart, at der bør indføres en pligt for fagdommerne til at begrunde i egentlige præmisser - og gerne bedre end i de for dansk praksis karakteristiske kortfattede og ofte lidetsigende præmisser - deres stilling til nævningernes fældende kendelse, både ved tiltræden og ved afvisning.[32] En sådan reform kan gennemføres straks.

2. Af ikke ringe interesse er, om nævningerne selv ønsker fællesvotering eller bibeholdelse af den gældende ordning. I Wilhjelm's materiale[33] ønskede 68,7% opretholdelse af status quo; de 26,5%, som ønskede fællesvotering - 4,8% fandt spørgsmålet uden betydning - er immervæk en fordobling i forhold til en tidligere undersøgelse i 1968.[34]

I Norge er foretaget flere opinionsundersøgelser, særlig op til de store reformer i 1981 og 1993, og udfaldet er uniformt til gunst for fællesvotering. Allerede en undersøgelse i 1952[35] blandt nævninger, som for manges vedkommende havde deltaget både i klassisk jury og »stor meddomsrett« (nemlig i retsopgøret efter besættelsen), havde flertal, 139 mod 89, for fælles afgørelse af skyldspørgsmålet. Et nyt rundspørge i 1970[36] blandt et tilfældigt udsnit af

125

befolkningen, omtrent 1.600 personer, gav 52% for »meddomsrett« og 16% for jury; forf. tilføjede, at den ringe grad af engagement hos mange af de spurgte kunne antyde, at juryen ikke længere var den demokratiske mærkesag, den engang var. Blandt lægdommere[37] (svar fra 473 domsmænd og 907 nævninger) foretrak 81% af domsmændene domsmandsret, 6% jury; af nævningerne foretrak 53% domsmandsret, 28% jury, men flertallet var størst blandt dem, der tillige havde virket som domsmænd.

Den seneste undersøgelse[38] fandt sted i 1988 blandt 310 (252 svarede) nævninger ved Frostating (Trondhjem med Trøndelagen), som nyligt havde virket både i jury og domsmandsret. 35 havde været udsatte for dominerende juridiske dommere i blandet ret (212 ikke), men 54 havde været udsatte for enkelte dominerende nævninger i jury (192 ikke). 141 (mod 97) ville som jurymedlemmer gerne have stillet spørgsmål til de juridiske dommere. Tilfredsheden med begge systemer var stor, marginalt højere for domsmandsretten. Det afgørende spørgsmål var det sidste, nemlig hvor man fandt det tryggest og sikrest at træffe afgørelsen, hvortil 23 svarede jury uden jurister, 179 i retten sammen med jurister, 16 lige godt og 34 ikke svarede. Jeg kan ikke se rettere end, at opfattelsen af juryen som et folkekrav snarere er en holdning blandt politikere end i befolkningen, endsige lægdommerne selv, i hvert fald i Norge.

3. Blot et resumé af den uhyre omfangsrige norske debat helt fra 1920'erne ville sprænge denne afhandling totalt.[39] Flertallet med norsk strafferets og straffeproses' to store gamle mænd Andenæs og Bratholm i tjten har angrebet juryordningen, medens enkelte dommere og en del forsvarere, særlig fra den retspolitisk radikale »Forsvarergruppen av 1977«[40] har talt for den. Argumenterne er stort set de samme som i Danmark om end ofte formulerede med større skarphed end hos os; man mindes uvilkårlig Holbergs bemærkning (i »Dannemarks og Norges beskrivelse«) om, at den danske nation »sielden falder udi extremiteter«, modsat den norske.

Et enkelt indlæg vil jeg fremhæve, nemlig fra et af de to læge medlemmer af komitéen bag indstillingen af 1969, den mangeårige formand for Stortingets justiskomité Lars Ramndal, gårdbruger fra Vestlandet, valgt af partiet Venstre, som i 1887 havde gennemført juryordningen som en af de væsentligste demokratiske landvindinger. At også han gik ind for stor domsmandsret i stedet for jury, vakte betydelig opsigt. I en artikel fra 1970[41] - på fuldtonende landsmål, fra midten af forrige århundrede et kendemærke for embedsmandsskeptisk folkelighed - redegjorde han for, hvor utilfredsstillende det er for en nævning ikke

at kunne begrunde sin afgørelse udadtil. Nok er forbrydelsen som oftest begået »i dulsmål«, men det hører ingen steder hjemme, at dommen skal fældes på samme måde. Skellet mellem fag- og lægdommere er ikke nu som i 1887. Andenæs[42] har resumeret synspunktet derhen, at der sættes »mindremannsstempel« på lægdommerne, når de ikke er betroet at være med i retten på lige fod med embedsdommerne.

Jeg er totalt enig.

Jurysagens praktiske historie i Norge i vort århundrede kan kort beskrives således, at så godt som alle détaillove skærer lidt af ordningen, men at frontalangreb slår fejl.[43] Inden begge store reformlove, nemlig den ny straffeprocesslov af 1981, afløseren af 1887-loven, og reformen af ankeordningen i 1993 foreslog den sagkyndige komité i udførlige betænkninger - med dissens fra forsvarerrepræsentanten, men med tilslutning fra størstedelen af høringsorganerne - afskaffelse af juryordningen, men begge gange fremsatte justisdepartementet og vedtog Stortinget lovforslaget med bibeholdelse af juryen.[44] Det var lige ved at lykkes første gang, da det ikke er umuligt, om end en udenforstående ikke kan bedømme det med sikkerhed, at det tilfældige forhold, at den ved lovforslagets stærkt forsinkede fremsættelse siddende minister modsat sine umiddelbare forgængere var tilhænger af juryen, har haft væsentlig betydning.[45] men et kraftigt indlæg fra fire fremtrædende forsvarere har muligt haft nok så afgørende vægt.[46] Den

126

sidste lov nr. 80 af 11. juni 1993 nødvendiggør betydelige og bekostelige forberedelser, hvorfor dens ikrafttræden er udskudt til senere, endnu ej udstedt Kgl. resolution.

De vigtigste praktiske indskrænkninger og ændringer er følgende:

Hævning af jurygrænsen fra maksimum over 3 år til over 5 år 1933 og over 6 år 1989.

Ophævelse af jurybehandling i sager om bedrageri m.v. i 1933.

Ligeledes 1933 supplerer af fagdommernes ret til at kassere en fældende nævningekendelse med en adgang til kassation af en frifindende kendelse, når retten finder tiltaltes skyld utvivlsom og eenstemmigt beslutter at tilsidesætte kendelsen, hvilket trods de i formen strengere krav i praksis spiller en langt vigtigere rolle end den dobbelte garanti.[47]

Domsmandsbehandling i retsopgøret efter besættelsen - ligesom i Danmark - og permanent i spionagesager herefter. At Quisling-styret havde afskaffet juryen, gjorde ingen ændring.

Ophævelse af juryen i sager om uagtsomt manddrab i 1988 og visse mellemalvorlige voldssager i 1989, ligeledes i 1989 i sager, som skulle gå om efter fagdommernes tilsidesættelse af juryens kendelse, altså også efter tilsidesættelsen af en frifindelse.[48]

Juryen er indåraget i strafudmålingen ved 1981-loven, ikke som hos os samtlige nævninger med reduceret stemmewægt, men ved tre jurymedlemmer, udpegede ved lodtrækning og med krav om repræsentation af begge køn.

De successive ændringer i ankereglerne omtales i næste kapitel.

III. Anke og andre retsmidler

1. At en straffedom i første instans ikke bør være det eneste og sidste ord i sagen - eventuelt med undtagelse af bagatelsager - er anerkendt i alle civiliserede retssystemer. Disse har valgt enten fuldstændig anke (bevisanke) eller kassation (ophævelse, »Revision«). Her spiller genoptagelse en større rolle end i den første situation.

Særligt i et system, hvor lægdommere har en afgørende indflydelse, og da mest udpræget med en juryordning, kan et ønske om at bevare denne indflydelse tale for afskæring af bevisanke, men også andre gode grunde kan anføres. Ofte er der ikke bevisumiddelbarhed i den højere ret, og selv hvis vidnerne føres på ny som normalt i danske ankesager for landsretten, vil forklaringerne typisk være svagere på grund af den hengæede tid, hvis forklaringerne da ikke ligefrem er tilpassede situationen, som tilfældet ikke sjældent er med tiltaltes forklaring - enhver straffedommer kender det psykologiske fænomen, at tiltalte, som ved anhørdelsen var for fuld til at huske, successive opnår en stadig skarpere

sektiv erindring om omstændigheder i hans favør. Den fremtrædende tyske strafferetslærde Herbert Tröndle har spottende sammenlignet appelrettens dommer under bevisanke med en kok, »von dem man erwartet, dass er mit weniger Fleisch und geringeren und schlechteren Zutaten einen besseren Braten bereitet«.[49]

Ved det nylige 33. Nordiske Juristmøde i København var »Rdttten till appell från domstol i första instans« et emne, og den svenske referent, advokat Lars Laurin, selv forsvarer, ønskede størst mulig retssikkerhed, realiter ret til anke uden begrænsning. Jeg talte tidligt i debatten for begrænsning i mindre sager, eventuelt med et bevillingssystem (»dispens«), og jeg var forberedt på modsigelse og kritik fra teoretikere i retssikkerhedens navn. Til min overraskelse talte den ene norsk-svensk-finlandske retspræsident eller højesteretsdommer efter den anden for langt videregående indskrænkninger i appeladgangen. Resultatet i anken var næsten aldrig bedre end i første instans; ressourcer spildtes på håbløse sager. »Vi håndhæver ikke Guds retfærd, men menneskeskabt virksomhed«, »retsstaten er blevet en retsmiddelstat«. Den generelle holdning var, at man burde bestræbe sig på bedst mulig sagsbehandling i første instans.

Der er stadig - og efter min mening tungerevejende - gode grunde for at lægge vægten på bevisanke snarere end kassation og genoptagelse. Et i realiteten forkert resultat, særlig domfældelse af en uskyldig, forudsætter ikke nødvendigvis formelle fejl; tværtimod fremgik det af undersøgelsen af nævningesager i Birmingham, at der i de tilfælde, hvor der kunne være tvivl om domfældelsens materielle rigtighed, ikke havde været noget at udsætte på formalia, f.eks. retsbelæringen.[50] Et kassationssystem medfører skamridning af inferiorer formregler jfr. Elsebeth Rasmussens oversigt over - overvejende håbløse - formalitetsanker til Højesteret, hvilket hun, utvivlsomt med rette, snarere tager som udtryk for, at domfældte i nævningesager har vanskeligt ved at finde sig med, at skyldspørgsmålet kun kan prøves i een instans.[51] Den uforholdsmæssig voldsomme andel af nævningesager i klagerettens virksomhed[52] hænger utvivlsomt også sammen hermed:[53] ingen vil vel modsige mig i, at genoptagelse er det ringest tænkelige ordinære retsmiddel. Bevisanke i forbindelse med en håndfast behandling af formalitetsklager som i rpl. § 946 stk. 1 og § 963 stk. 3 medfører en hurtigere og normalt definitiv afslutning af sagen, medens ophævelse og hjemvisning kræver en ny proces med risiko for nye fejl - jeg har set tyske domme, som efter to eller endog tre gange »Revision« var blevet rigtig gamle. I et lille land som

127

Danmark er ulejligheden for parter og vidner ved fornyet fremmøde for appelretten ofte beskeden, og appelrettens dommere kan skønne, hvornår en svækket forklaring skyldes tidens tand og hvornår manipulation eller simpel beregning. Endelig synes adgang til bevisanke at stemme bedst med den umiddelbart folkelige retsopfattelse, i hvert fald for så vidt angår lægdommerne selv; Wilhjelm's undersøgelse viser hos adspurgte nævninger flertal for, at både fældende og frifindende kendelser bør kunne ankes.[54]

Sammenfattende finder jeg derfor som formentlig de fleste, at bevisanke er en klart bedre, frem for alt mere praktisk løsning end et kassationssystem. Og under alle omstændigheder er det totalt irrationelt, at der er fri eller næsten fri adgang til bevisanke i så godt som alle straffesager - dette er ikke stedet til en debat om ankebegrænsning i bagatelsager - undtagen de få nævningesager, hvor de længste straffe idømmes og den største usikkerhed er indbygget i sagsbehandlingen. Jeg finder ikke, at dobbeltgarantien kan erstatte den manglende bevisanke. Slet ikke i dens udformning i dag, hvor den ikke begrundes, men selv efter den foreslåede reform med en begrundelsespligt for fagdommerne har dobbeltgarantien den svaghed, at der ikke foretages ny bevisførelse[55] og for den sags skyld ny procedure med mulighed for imødegåelse af præmisserne for den første afgørelse.

Påberåbelse af menneskerettighederne til støtte for et krav om ret til bevisanke er legitim som en løsere sammenfatning af almene idealer,

en appel til retsfølelsen, eventuelt de lege ferenda ad FN-konventionen jfr. nedenfor, men er direkte fejlagtig de lege lata.

Den europæiske Menneskerettighedskonventions syvende tillægsprotokol hjemler ret for den domfældte til prøvelse af »skyldspørgsmålet eller strafudmålingen« (min kursivering) ved en højere domstol, således at udøvelsen af retten fastsættes »ved lov«. Danmark har ved tiltrædelsen taget forbehold for visse politisager, men ikke i øvrigt. Indtil den 9. september 1992 kunne der være raison i at hævde, at »eller« skaber valget for klageren og ikke for den nationale regering, om end en sådan læsemåde efter min opfattelse er lidet naturlig. Men den anførte dag afgjorde Den europæiske Menneskeretskommission[56] en klage fra domfældte i sagen UfR 1991.570 H, som ved nævningeting for overtrædelse af straffelovens § 244 og § 266 - de juridiske dommere havde forkastet en fældende nævningekendelse om forsøg på manddrab - var idømt forvaring, stadfæstet af Højesteret. Klageren gjorde gældende, at valget mellem skyld- og sanktionsspørgsmålet burde tilkomme ham. Kommissionen tog sit udgangspunkt i henvisningen til nationale regler, »ved lov«, nævnte kort de forskelligartede løsninger i europæiske retssystemer - fri bevisanke, anke efter bevillingssystem, tysk »Revision«, fransk »cassation« - og gennemgik de danske ankegrunde, incl. den udøvede ret til udmålingsanke. Det danske system betegnedes herefter som et typisk kassationssystem og anerkendtes som stemmende med konventionen, hvorefter klagen afvist som åbenbart ugrundet.

Der kan således ikke længere argumenteres ved en henvisning til den europæiske konvention.[57]

For norsk rets vedkommende har Erik Møse allerede inden denne afgørelse udførligt og overbevisende fastslået, at en manglende ret til bevisanke i nævningesager ikke strider imod konventionen,[58] og i den grundige argumentation for en ankeordning i disse sager har To-instansudvalget og senere justisdepartementet udtalt, at lovændringen ikke nødvendigøres af denne.[59]

Anderledes stiller det sig med FN-konventionen om borgerlige og politiske rettigheder, hvis art. 13 stk. 5 hjemler ret til anke af skyld- og strafspørgsmålet. Danmark og Norge har taget udtrykkeligt forbehold om nævningesager, således at der ikke opstår noget juridisk spørgsmål. Noget andet er, at forbeholdet kan anses for politisk uheldigt, og at ønsket om at kunne frafalde det kan indgå i baggrunden for en ankeordning, hvilket stærkt fremhævedes i Stortinget.[60]

Det er nemmere at udtrykke et generelt fromt ønske om at indføre en adgang til bevisanke i nævningesager end at anvise den nærmere fremgangsmåde, særlig da nævningesager lige siden 1919 foretages i landsret og lægdommere ikke medvirker i den i forhold hertil naturlige ankeinstans, Højesteret. I Wilhelms materiale har da også de adspurgte lægdommere suppleret en tilslutning til bevisanke med et ønske om lægdommermedvirkning i Højesteret.

Dette forslag skaber flere problemer end det løser, og en klart bedre løsning må være en inddragelse af byretterne, således at den nu kendte nævningesag i landsretten bliver en ankebehandling. Idéen er født i Dommerforeningen og fulgt op af von Eyben,[61] der dog har afvist ikke blot fællesvotering, men også domsmændsbehandling i byretten og nævninger alene i anken, idet tiltalte har krav på nævningesag allerede i første instans. Som en logisk konsekvens foreslås nævningebyret med een dommer og 6 nævninger med fri appel til nævningelandsret med 3 dommere og 12 (eller færre) nævninger. Det fulde apparat forudsættes anvendt også ved en begrænset

128

anke trods den praktiske besværlighed; jeg ser ærlig talt ikke nødvendigheden herved, og dette er i øvrigt undgået i den nylige norske reform.

Der er ikke udadtil taget skridt til indførelse af ankeordning, hverken som foreslået af von Eyben eller på anden måde.

2. I Norge er nu gennemført en meget væsentlig reform af ankeordningen.

Tidligere gjaldt et unikt og kompliceret system med direkte anke på skriftligt grundlag fra herreds- og byrett til Høyesterett med overspringelse af melleminstansen, lagmannsretten, med hensyn til subsumption, sagsbehandling og strafudmåling. Bevisanke eller »fornyret behandling« medførte indtil for få år siden jurybehandling fuldstændig som i førsteinstanssager, dog at juryen havde det solide grundlag, som førsteinstansdommen med præmisser udgjorde. Uanset jurybehandlingens andre kvaliteter ville fri anke i f.eks. mindre færdselsager være lammende for systemet, så fornyet behandling har til stadighed krævet samtykke fra Høyesteretts kæremålsudvalg. Oprindeligt var adgangen fri, når ubetinget frihedsstraf var idømt, medens samtykke krævedes i mindre sager, men successive er reglerne skærpede, og siden 1983 kræves samtykke i samtlige sager. I 1989 erstattedes juryen af »stor meddomsrett« ved fornyet behandling, særlig af hensyn til de store økonomiske straffesager.

Den foreliggende statistik[62] viser betydelig streghed. I 1991, det mest liberale år, tillodes fornyet behandling 114 gange af 789 sager, i 1984, det mest restriktive, kun 24 af 653. To-instansudvalgets kommissorium omfattede både problemet om den manglende adgang til overprøvelse af skyldspørgsmålet i jursager og ankeordningen i øvrigt. Den valgte løsning var henlæggelse af alle sager til herreds- eller byrett (dommer og to domsmænd) i første instans. Retsformanden kan dog skønmæssigt - ingen kæreadgang - beslutte tilkaldelse af en yderligere fagdommer og en yderligere domsmand, hvor maksimum overstiger 6 år, altså den gamle jurygrænse, og derhos sagen er særlig omfattende eller andre særlige grunde foreligger, og i så tilfælde kan sagen fortsætte selv efter een dommers og een domsmænds forfald. Overskridelse af nævningegrænsen er således en nødvendig, men ikke tilstrækkelig forudsætning for en styrket sammensætning af retten i første instans. En dommerfuldmægtig må ikke beklæde retten i sager med maksimum over 6 år, ej heller som andendommer i udvidet ret.

Alle, også jurytilhængerne, tiltrådte denne løsning af behandlingen i første instans, og slaget om fortsat jury gjaldt alene anken. Den slutelige valgte løsning betød jurybehandling ved anke af *skyldspørgsmålet* (min kursivering) i de tidligere nævningesager, d.v.s. maksimum over 6 år og fortsat med udelukkelse af spionagesager og visse sager om mindreårige under 18 år; ingen økonomiske forbrydelser medfører et maksimum over 6 år, så udtrykkelig undtagelse af disse var overflødig. Begrænset anke - udmåling, subsumption, rettergangsfejl - i disse sager samt anke i alle andre sager foregår for stor domsmændsret med 3 dommere og 4 domsmænd. Afgørelse af skyldspørgsmålet til skade for tiltalte kræver 5 af 7 stemmer (i jursager 7 af 10). I sager med maksimum over 6 år er anken fri for tiltalte, men kan nægtes for anklagemyndigheden efter et bagatelsynspunkt. I andre sager med påstand om frihedsstraf er anken fri for begge parter, men kan nægtes fremmet, når ankeinstansen finder det klart, at anken ikke »vil føre frem«, samt efter et bagatelsynspunkt. Sager med påstand alene om bøde og konfiskation kan kun ankes med tilladelse, hvilket kræver særlige grunde. Høyesterett er generelt udskilt af systemet. Flere udtalelser i komitébetænkningen og i Stortinget viser stor tilfredshed med det konsekvente to-instanssystem og udvidelsen af ankeadgangen. Som tidligere nævnt er ikrafttræden endnu ikke besluttet.

Efter min opfattelse taler meget for at gøre nævningetinget til en ankedomstol efter domsmændsbehandling i første instans ad modum den norske reform. I lighed med det norske udvalg[63] ser jeg ingen betænkelighed ved, at en begrundet dom i første instans kan blive omstødt af et nævningeting uden begrundelse; snarere kan den indankede doms præmisser være til hjælp for nævningerne under voteringen. Modsat von Eyben finder jeg, at tiltalte ikke har krav på nævningebehandling i første instans; anklagemyndigheden vil jo under en to-instansordning kunne anke en frifindelse, og så er tiltalte lige vidt. Det afgørende må være, at tiltalte har mulighed for en definitiv frifindelse i nævningeting. Endvidere bør nævningebehandling indskrænkes til

sager med bevisanke. Nævningerne voterer alligevel aldrig alene om sanktionsspørgsmålet, og så forekommer en direkte votering om udmåling i et femtenmandsforum alt for tungt.

Såfremt vi bibeholder konkret straf som afgrænsningskriterium for nævningesager, vil mit forslag indebære, at bevisankesager, hvor tiltalte i første instans er idømt fængsel i mindst 4 år, eller hvor anklagemyndigheden under anken påstår sådan straf (eller anbringelse), behandles for nævningeting i anden instans.

Som en meget væsentlig fordel vil jeg pege på, at sager, hvor tiltalte i første instans er frifundet eller alene idømt mindre straf, ikke kræver nævningebehandling, medmindre anklagemyndigheden anker og gentager påstanden. Hvis tiltalte f.eks. frifindes i første instans for drab, men idømmes fængsel i 3 år for grov vold, medfører bevisanke ikke nævningebehandling, hvis anklagemyndigheden nu begrænser

129

sin påstand til fængsel i under 4 år. Procesøkonomisk må det foretrakkes, at sager, som alligevel ikke bør falde ud til fældende dom, standses uden udfoldelse af det helt store apparat.

Den eneste mangel, jeg umiddelbart kan se ved mit forslag, er de blandede sager. Hvis tiltalte i første instans for indviklet økonomisk kriminalitet og et væbnet røveri, begået i desperation for at inddække mankoen, er idømt fængsel i 4 år eller mere, må udgangspunktet under anken være samlet nævningebehandling jfr. UfR 1986.518 H. Da dette kan være meget upraktisk, særlig hvis domsforhandling over mange retsdage må befrygtes, bør ved passende præcisering af rpl. § 706 skabes hjemmel til opsplitning.

I Norge, som jo fortsat har strafferammekriteriet, søges dette spørgsmål løst ved adgang til udskillelse af forhold, som kan behandles med fagkyndige domsmænd, der netop anvendes i komplicerede økonomiske straffesager. I øvrigt skulle ankesager for nævningeting behandles fuldstændig som nævningesager i dag. I lighed med von Eyben finder jeg, at antallet 12 nævninger måske kan begrænses, f.eks. til 9, fortsat med krav om to tredjedele majoritet ved afgørelse af skyldspørgsmålet til ugunst for tiltalte.

En ankeordning kan naturligvis indføres, hvad enten nævningebehandlingen reformeres ved indførelse af fællesvotering eller ej.

IV. Forholdet til Grundloven

Nævningedebatten kompliceres af Grundlovens § 65, stk. 2:

»I strafferetsplejen skal lægmænd medvirke. Det fastsættes ved lov, i hvilke sager og under hvilke former denne medvirken skal finde sted, herunder i hvilke sager nævninger skal medvirke.«

Det er spørgsmålet, i hvor høj grad denne regel hindrer en ændring eller en ophævelse af nævningeinstitutionen.

Baggrunden for bestemmelsen er, at grundlovene af 1849, 1866 og 1915 alle indeholdt en løfteparagraf om indførelse, ikke af »læggdommere«, men af »nævninger«, lidt inkonsekvent gentaget ordret ved grundlovsrevisionen af 1920, selvom løftet nu var opfyldt. Da domsmandsinstitutionen drøftedes seriøst fra omkring 1930, og utilfredsheden med nævningeinstitutionen bredte sig i hvert fald blandt fagjurister, rejstes spørgsmålet, om den gamle løfteparagraf umuliggjorde en senere ophævelse af en mislykket institution. Hurwitz[64] fandt grundlovsbestemmelsen bindende, men fortolkede »nævninger« derhen, at ordningen kunne omdannes til en ren domsmandsinstitution uden grundlovsbrud, hvorved han henviste til nævningeordningens udvanding bl.a. ved indførelsen i 1937 af fællesvotering om sanktionsspørgsmålet og til ordets sproglige ubestemthed.

Grundlovsfædrene af 1953 kendte naturligvis den juridiske debat og forsøgte med bestemmelsens nye udformning at fastholde eksistensen af nævninger jfr. de kortfattede bemærkninger til forslaget:[65]

»Stk. 2, der er affattet i samarbejde med justitsministeren, opretholder den gældende grundlovs henvisning til nævningers medvirken i strafferetsplejen .

. . Efter kommissionens opfattelse forpligter bestemmelsen i stk. 2, 2. pkt., til at bevare nævningers medvirken i strafferetsplejen.«

Som det ses, siges intet, hverken i loven eller motiverne, om det nærmere omfang af nævningeområdet, og der er ingen tvivl om grundlovmæssigheden af indskrænkningerne i 1962 (dokumentfalsk) og 1981 (voldtægt, brandstiftelse og røveri), selvom der naturligvis må være en grænse; jeg ville mene, at straffelovens § 237 og de politiske overtrædelser er det absolut mindste kerneområde. Men, nok så vigtigt, der siges ej heller noget om det nærmere indhold af nævningeinstitutionen, bortset fra at det vel kan udlæses af teksten, at Hurwitz' tidligere tanke om foreneligheden af en total omdannelse til domsmandsordning med Grundloven ikke (længere) er holdbar.

De første kommentarer gik meget naturligt ud fra, at udviklingen nu var fastlåst, således F. Lucas[66] trods hans modvilje mod reglen (»vore efterkommere . . . umyndiggjort af nutiden«), Poul Andersen,[67] »bindende forudsat . . . i et vist omfang«, og Hurwitz« 3. udgave af Den danske Strafferetspleje,[68] dog modsagt af Th. Petersen,[69] som pegede på, at resultatet ikke fremtrådte direkte af Grundloven, hvorfor han alene fandt lægdommersystemet, men ikke nævningerne som sådanne, grundlovsbeskyttet.

Blandt de senere statsretsforfattere er Ross mere forbeholden[70] og peger på, at en tilsvarende vending i Grundlovens § 29 om mulighed for fortabelse af valgret for straffede og modtagere af fattighjælp ikke har hindret valgloven i at fjerne sådanne begrænsninger. Herimod kan anføres, at forarbejderne til § 29[71] er mindre klare, men atter heroverfor kan indvendes, at det er lidet tilfredsstillende, at fortolkningen af netop Grundloven skal afhænge af ordlyden af en kommissionsbetænkning. Hvis nævningeinstitutionen er beskyttet, vil Ross hverken

130

binde lovgivningsmagten til det klassiske nævningebegreb, som allerede er ændret, eller til den i 1953 eksisterende ordning, men alene til en kerne, som formentlig er, at »nævningerne som kollektivt organ afgør spørgsmålet om tiltaltes skyld«. Usikkerheden om holdbarheden på længere sigt øges med tiden. Max Sørensen[72] påpeger 1953-grundlovens svagere formulering i forhold til de tidligere grundlove og bemærker ad 1953-betænkningen, at pligten til at beholde institutionen vanskeligt vil kunne håndhæves, hvis et folketingsflertal måtte ønske at afskaffe den. Senest har Zahle[73] fundet det »nok tvivlsomt, om denne binding, der ikke har fundet noget udtryk i teksten, fortsat vil blive respekteret«.

Processualisterne synes noget mere tilbøjelige til at anse forudsætningen for bindende og til at fortolke den som også forhindrende en ændring til fællesvotering, hvad enten de er kritisk eller sympatisk indstillet over for nævningeinstitutionen eller ej, således Gammeltoft-Hansen, Eva Smith, von Eyben og O. Unmack Larsen, modsat Gomard, Krog og 1977-betænkningen, medens Justitsministeriet ikke har berørt spørgsmålet.

Selv finder jeg i lighed med den nyeste statsretlige litteratur, at den nu 40 år gamle forudsætning, som alene fremtræder i kommissionsbetænkningen inden Grundloven, men ikke med sikkerhed i Grundlovens tekst, næppe vil kunne hindre lovgivningsmagten i at modificere nævningeinstitutionen ved indførelse af fællesvotering, også selvom man fortsat antager en pligt til opretholdelse af en eller anden form for »nævninger«, hvad jeg bestemt ikke anser for oplagt. Ud over det tidligere nævnte kan anføres, at den sidste valgretsindskrænkning i Grundlovens § 29 om de umyndiggjorte inden for en overskuelig fremtid må forventes næsten ophævet efter fremkomsten af den nylige betænkning om værgemål,[74] hvis forf. konkluderer, at Grundloven ikke hindrer gennemgribende reformer, hvorefter værgebesiddelse kun i et fåtal af tilfælde medfører tab af valgret; efter de foreløbige politiske tilkendegivelser vil lovforslag svarende til betænkningen blive fremsat inden længe. Jeg kan ikke anerkende, at forudsætningen ad § 65 skulle være så meget stærkere end ad § 29; Grundlovens kap. VIII

(og VII) om frihedsrettighederne kan måske tolkes som indeholdende stærkere bindinger for lovgivningsmagten, men § 65 stk. 2, 2. pkt., er mere en henvisning til organisatoriske regler.

For det andet vil jeg henvise til, at ordet »nævninger« efterhånden kan betyde mange forskellige slags lægdommere, særlig når blikket falder på udlandet. Ganske vist er de fleste tilbøjelige til at tænke på det engelsk-amerikanske system ved ordet »nævninger«, som vi kender så godt fra kriminalromaner og film. Engelsk er snart det eneste generelt beherskede fremmedsprog, og - mere seriøst - kun i det angelsaksiske retssystem består det klassiske nævningeinstitut fortsat fuldt ud. Men også dette system udviser store forskelle i forhold til det danske: Der er kun een juridisk dommer mod 3 i Danmark, og allerede dette gør fællesvotering unaturlig. Bortset fra sager med påstand om dødsdom i U.S.A. deltager nævningerne ikke i udmålingen. Både domfældelse og frifindelse kræver eenstemmighed (i England dog nu med mulighed for majoritetsafgørelse, men også i så fald ens i begge retninger) og ikke blot utilstrækkelig majoritet for domfældelse. I U.S.A. kan en tiltalt fravælge nævningebehandling uden nødvendigvis at erkende sig skyldig, en reform vi kunne overveje at indføre i Danmark de jure, når man betænker, at den allerede er delvis opstået de facto. Endelig gør det fremmedartede evidence system enhver sammenligning tvivlsom.

Men 1849-grundlovens og retsplejereformens fædre havde snarere end England Frankrig i tankerne,[75] senere også Tyskland og Norge. Frankrig havde igennem det 19. århundrede et klassisk nævningesystem. Fællesvotering indførtes om sanktionsspørgsmålet i 1932 og om skyldsspørgsmålet i 1941, hvor nævningernes antal samtidig nedsattes fra 12 til 6. Uagtet den sidste ændring var gennemført af Vichy-régimet, opretholdtes den efter befrielsen, dog at nævningernes antal successive er hævet til 9 og afstemningsreglerne som tidligere nævnt favoriserer det læge element. Benævnelsen »jurés« dvs. edsvorne eller nævninger, består den dag i dag.

Tyskland[76] indførte 1877 »Schwurgerichte«, dvs. edsvorneretter eller nævningeting, med 3 dommere og 12 nævninger og nøje gennemført adskillelse mellem factum og jus. To tredjedele majoritet krævedes til en fældende kendelse. Også i Tyskland var nævningeinstitutionen heftig omstridt. 1923 kunne rigsdagen ikke enes om dens afskaffelse, men ved årets slutning vedtoges under den grasserende finansnød en generel bemyndigelseslov med vidtgående fuldmagter for regeringen. Den dådkraftige justitsminister Emminger, en tidligere statsadvokat, udnyttede hjemlen i 1924 til betydelige reformer i retsplejen, herunder ved omdannelse af »Schwurgerichte« til en ret med fællesvotering mellem 3 fag- og 6 lægdommere, i øvrigt med bibeholdelse af navnene »Schwurgericht« og »Geschworene«. Trods hidsige protester blev reformen stående. Da de nye Lndder efter 1945 ville gøre op med den nationalsocialistiske lovgivning, gjorde Bayern endnu et skridt tilbage i fortiden og genindførte 1948 de klassiske nævningeting, som dog kort

131

efter afskaffedes på ny; siden har jeg ikke set seriøse forslag om genindførelse. Benævnelsen »Geschworene« ændredes 1972 til »Schvffen« (domsmænd) i forbindelse med generel forenkling af dommertitlerne, men »Schwurgericht«, nu med 3 dommere og 2 »Schvffen«, er fortsat navnet på den domstol, hvor de alvorligste forbrydelser, først og fremmest drab, behandles.

Endelig ses af det foregående, at Norge bestemt mener at have et juryssystem, uagtet juryen kun skal behandle ankesager og fagdommerne kan kassere en frifindelse.

Jeg er selvfølgelig godt klar over, at til trods for den ikke nagelfaste forankring i Grundlovens tekst og den løse og skiftende sprogbrug kan fornemmelsen af bundethed til ordningen stadig hindre ændring. Min tredje og væsentligste begrundelse for at bestride, at Grundloven hindrer en ændring, er en opfordring til overvejelse om, til gavn for hvem grundlovsbestemmelsen, ja hele regelsættet om lægdommere er institueret. Hvem er interesser subjekt? Næppe lægdommerne selv, men retssikkerheden og vel i størst grad ønsket om at hindre domfældelse af uskyldige bl.a. ved indførelse af passende kauteler og da mest i de

alvorligste sager. Af den grund kan det være rationelt at have flere forskellige ordninger, således at dommeren dømmer alene i mindre sager, lægdommere indtræder i mellemstore sager, og lægdommersystemet modificeres i de største sager, ligesom kautelerne i praksis vokser fra lag til lag. Ret beset kan forskellene mellem domsmandsretter og nævningeretter reduceres til to, nemlig separat votering (hvorfra udspringer spørgsmålsystemet og den manglende begrundelse) og afstemningsreglerne. Resten er detaliller. Ved indførelse af fællesvotering, støttet af andre gode grunde, bortfalder den ene forskel, men den anden består og giver fortsat ved kravet om skærpet majoritet både blandt juridiske og læge medlemmer af retten tiltalte den forhøjede retsbeskyttelse, som er den eneste fornuftige begrundelse for et dobbeltstrengt lægdommersystem. Jeg finder dette fuldt ud foreneligt med grundloven.

Jeg er med von Eyben enig om, at en ankeordning under alle omstændigheder må være forfatningsmæssig, idet jeg for egen regning blot vil tilføje, at dette må gælde, hvad enten første instans er en domsmandsret eller et nævningeting.

- *. For materiale takker jeg Folketingets medlemsservice, Det danske Center for Menneskerettigheder og ganske særlig førstekonsulent Jenny Pedersen, Det Kgl. norske justis- og politidepartement.
- 1. Kriminalstatistik 1991. Politiets årsberetninger har gennemgående større tal, men det skyldes, at disse opregner personer, ikke sager.
- 2. Krog: Nogle tanker om nævningeinstitutionen, UfR 1988 B, p. 353 ff., Eva Smith: Lægdommere i strafferetsplejen, UfR 1989 B, p. 113 ff., Wilhelm: Nævningesager 1973-88, UfR 1990 B, p. 121 ff., von Eyben: Reform af nævningesystemet. Nævningebyretter - Nævningelandsretter, UfR 1991 B, p. 313 ff.
- 3. Vestergaard: Nævningeordningen bliver kun rationel med radikale ændringer, Lov og Ret, 1992/1, p. 7 ff.
- 4. 19.-25. november 1993.
- 5. Waaben: Det danske lægdommersystem og de politiske partier, i Rett og rettssal, et festskrift til Rolv Ryssdal, Oslo 1984, p. 379 ff.
- 6. Aanund Hylland: Redusert bruk av jury i lagmannsretten. Om saksbehandlingen i en viktig sak. Nytt norsk Tidsskrift 1990, p. 315 ff. v.p. 320.
- 7. Baldwin & McConville: Jury Trials, Oxford 1979, særlig p. 46. Desuden Sarah McCabe: Is Jury Research Dead?; The Jury under Attack, ed. Findlay og Duff, London og Sydney 1988, p. 27 ff. v.p. 34 f.
- 8. Her modsat Sir Robert Mark (tidl. chef for Scotland Yard), som i Minority Verdict, The Dimpleby Lecture 1973, kraftigt angreb strafferetsplejen med særligt eftertryk på »criminal lawyers«.
- 9. Kalven & Zeisel: The American Jury, Boston 1966. Kort resumeret hos McCabe, op.cit. (note 7), p. 30. ff.
- 10. Jfr. også Ruby: Domsmænds rekruttering, Juristen 1971, p. 329 ff. Positiv udvælgelse gennem en grundliste findes også i Norge jfr. - med understregning af forskellen til Amerika - Finn Backer: Det amerikanske og det norske juryssystem (som note 5), p. 218 ff., særlig p. 285 ff., og i Tyskland jfr. - kritisk - Klaus Volk: Der Laie als Strafrichter, i Festskrift til Dünneber, Berlin 1982, p. 373 ff. med, som altid i tyske fremstillinger, kolossale henvisninger.
- 11. Om »jury research business« som næringsvej jfr. Byrne: Jury Reform and the Future, i The Jury under Attack (v. note 7), p. 190 ff. v.p. 195.
- 12. Ibidem, bidrag af Freiberg, Blake og redaktørerne, alle kritiske over for praksis.
- 13. Jørgen Jacobsen: Udskydelsesretten - nyt indhold - eller helt afskaffes? Lov og Ret, 1993/5 p. 21 f. Om nøjagtig tilsvarende taktiske overvejelser i Norge jfr. Gjengedal: Lever jussen i et vacuum? i Forsvareren Alf Nordhus 70 år, et debattskrift, Oslo 1989, p. 83 ff., og i England jfr. Andrews: The Morris Report on Juries, Criminal Law Review 1965 p. 337 ff., v.p. 339, i begge tilfælde om forsvareres sædvane med at udskyde formodet regnskabskyndige i økonomiske straffesager.
- 14. Jfr. P. Rørdam: Dobbeltgarantien i nævningesager, Juristen 1991, p. 107 ff. med henvisninger til tidligere afvigende opfattelse.

15. Jfr. Andenæs: Norsk Straffeprosess I, 1984, p. 409 f., samt Bjerke & Keiserud, Straffeprosessloven med kommentarer II, 1986, p. 244.
16. Berlingske Tidende 26. november 1993, jfr. Wilhjelm, op.cit. (note 2), p. 127.
17. Jfr. den gamle debat om forsvarerens fortolkningsret, Hurwitz: Den danske Strafferetspleje, 3. udg., 1959, p. 165 med henv.
18. Op.cit. (note 13) p. 85 ff. I samme værk endvidere Apenes: Verdimangfold og rettsenhet, p. 243 ff. v.p. 252, hvorefter retsordenen gennem sådanne frifindelser accepterer, at utålelige fædre m.v. »henrettes« af slægtninge, hvis liv den dræbte havde gjort til en lang pinefuld lidelse, og Backer: Trenger vi juryen? p. 177 ff., v.p. 191 med henvisning til også amerikansk praksis.
19. Andenæs og Hauge: Uaktsomt drab, NTfK 1966 p. 1 ff., og Garde: Farlig kørsel - med en exkurs om uagtsomt drab, Juristen 1994 p. 39 ff. v.p. 48.
20. I så henseende er jeg enig med Eva Smith, op.cit. (note 2) p. 114.
21. Studier i den danske straffeproses, 1976, p. 429.
22. Betænkning nr. 825/1977 om retternes kompetence og arbejdsform i straffesager, p. 44 ff.
23. Juristen 1978, p. 77 ff. v.p. 80 f.
24. Domsmænd og nævninge (red. Hans Erik Munk-Petersen), 1982, p. 94 f.
25. Strafferetspleje I, 1991, p. 124, ligeså tidligere udg. med Koktvedgaard.
26. Betænkning nr. 994/1983 om lægdommerordningen i straffesager m.v., p. 73 ff.
27. Retsudvalgets betænkning, lovforslag L 79 i 1983-84 (2. samling). Duus og Elmer i Juristen 1984, p. 349.
28. Garde: Erfaringer ved håndtering af Kronebanksagen, NTfK 1990, p. 73 ff. v.p. 77 f.
29. Ifølge Wilhjelm: Folkevalgte dommere, lægdommerundersøgelse 1987, p. 64 ff., går påvirkning og overtalelsesforsøg begge veje, og i øvrigt vurderer 90% af de spurgte samarbejdet med de juridiske dommere som »godt« eller »meget fint«, hvad jeg glædede mig over, da min retskreds indgik i materialet.
30. Stefani, Levasseur, Bouloc: Procédure pénale (Précis Dalloz), 13. udg., 1987, afsn. 85 ff. og 372 ff.
31. Op.cit. (note 2) p. 115 f., ligeledes Vestergaard, op.cit. (note 3) p. 10. Modsat Wilhjelm, op.cit. (note 29) pp. 80 f. og 193 f. i tilslutning til de spurstes egen opfattelse, samt von Eyben, op.cit. (note 2) p. 316 f., som peger på muligheden for hjælp fra retsformanden til formuleringen.
32. I samme retning Elsebeth Rasmussen, Lov og Ret 1992/11, p. 21 f.
33. Op.cit. (note 29) pp. 81 f. og 216.
34. W. von Eyben: Ikke-juristers vurdering af retsplejen, i Retsplejeloven 50 år, 1969 p. 349 ff. v.p. 380.
35. Trygve Leyvestad i NTfK 1952 pp. 317 ff. og 417 ff.
36. Bratholm & Hauge i Lov og Rett 1971, p. 74 ff.
37. De samme, ibidem, p. 385 ff.
38. Hartmann i Lov og Rett 1990, p. 121 ff.
39. Fyldigt resumé i kommissionsbetænkningen NOU 1992:28, To-instansbehandling, anke og juryordning i straffesager, p. 93 ff., om den ældre debat særlig Innstilling om Rettergangsmåten i straffesager fra straffeprosesslovkomitéen (Andenæs formand) 1969, p. 74 ff. Debatten har bølget særlig livligt i tidsskriftet Lov og Rett lige fra dets grundlæggelse i 1962.
40. Oprettet efter en intern strid i den norske advokatforening i 1977 efter en polemik mellem rigsadvokaten og radikale forsvarere jfr. Høyesterettsadvokat Bjørn Pettersen: Den hete sommeren 1977, i Forsvareren . . . (note 13), p. 95 ff. Jfr. også NOU 1992:28 p. 97 og Hestenes: Kamp i sort kappe, 1990, en forsvarers mémoires og kraftige forsvar for juryen.
41. Syn og segn 1970, p. 402 ff.
42. Tanker omkring ny norsk straffeprosesslov, i Festskrift till HansThornstedt, Stockholm 1983, p. 21 ff. v.p. 28.
43. Oversigt i NOU 1992:28 p. 86 ff. Backer, op.cit. (note 13) p. 180 ff.
44. Ot prop nr. 35 (1978-79), henholdsvis Ot prop nr. 78 (1992-93) og Stortingsforhandlinger 1992-93 p. 951 ff. med kun een taler imod.
45. Andenæs, op.cit. (note 42) med henvisninger. Om ligefrem uenighed mellem to højere embedsmænd om lovens sprogform har været afgørende for forsin-
- kelsen som antaget af Bratholm i Lov og Rett 1980, p. 577, er måske mere dubiøst efter departementsråd K. Blochs dementi i Lov og Rett 1981, p. 105 f., om end rygget støttes af, at sprogformen faktisk undergik flere ændringer inden den definitive, for danske særdeles let læselige version.
46. Ot prop nr. 35 (1978-79) pp. 27 f. og 33. Backer, op.cit. (note 13) p. 184.
47. Backer, ibidem p. 182. NOU 1992:28 p. 193: 1989-91 tilsidesættelse af 9 frifindende og 2 fældende kendelser (af 1.068).
48. Om lovens tilblivelse - kritisk - Hylland, op.cit. (note 6).
49. Goldtammers Archiv für Strafrecht 1967, p. 161 ff. v.p. 171.
50. Baldwin & McConville, op.cit. (note 7), p. 85 f.
51. Meddelelser fra Landsforeningen af beskikkede advokater nr. 44/1992.
52. Von Eyben: Klagerettens virksomhed 1969-79, UfR 1980 B p. 181. v.p. 182.
53. Samme: Klageretten 50 år, UfR 1989 B p. 249 ff. v.p. 251.
54. Op.cit. (note 29), pp. 82 ff., 192, 216.
55. F. Lucas: Erfaringer og Betragtninger vedrørende Lægdommere, UfR 1944 B. p. 1 ff. v.p. 18, samme: Grundlovsforslagets bestemmelse om nævninger, Juristen 1953 p. 71 ff. v.p. 72. I samme retning Gomard, op.cit. (note 21), p. 428 og Krog, op.cit. (note 2) p. 357.
56. Sag nr. 19028/91.
57. Bemærkningen i J.A. Andersen & E. Werlauff: Dansk Retspleje i Hovedtræk, 1993, p. 438, om dansk ret som »problematiske« i forhold til konventionen, er således fejlagtig.
58. NOU 1992: 28 p. 180 ff., samme i Lov og Rett 1990, p. 176 f.
59. NOU 1992: 28 p. 24 og Ot prop nr. 78 (1992-93) p. 12 f.
60. Stortingets justiskomité's innstilling O. nr. 137 (1992-93) p. 3. og Stortingsforhandlinger 1992-93 pp. 952, 957, 960, »en lite smigrende særstilling«.
61. Op.cit. (note 2) v.pp. 314 f. og 317.
62. NOU 1992:28 p. 39.
63. Ibidem p. 111.
64. Den danske Strafferetspleje, 2. udg. 1949, p. 87 f. med henvisninger.
65. Betænkning afgivet af Forfatningskommissionen af 1946, 1953, p. 39.
66. Op.cit. 1953 (note 55) p. 73.
67. Dansk Statsforfatningsret, 1954, p. 586.
68. 1959, p. 65.
69. Juristen 1960, p. 43 ff.
70. Dansk Statsforfatningsret II, 2. udg., 1966, p. 553 f.
71. Betænkning (note 65) p. 34.
72. Statsforfatningsret, 1973, p. 161.
73. Dansk Forfatningsret I, 1989, p. 218.
74. Betænkning nr. 1247/1993 om værgemål p. 151 ff.
75. Henrik Tamm: Idéer og personer bag reformen, i Retsplejeloven 50 år, 1969, p. 9 ff. v.p. 77 ff.
76. Eduard Kern: Geschichte des Gerichtsverfassungsrechts, München 1954, pp. 114 ff., 159 ff., 289, 304.